

Новітній погляд на історію вищих представницьких органів влади в Україні

(рецензія на монографію В. М. Єрмолаєва
«Вищі представницькі органи влади в Україні:
історія, теорія та практика»¹)

Традиції самоврядування й народо-владдя в Україні сягають глибини віків. Проте тисячоліття історії вітчизняного державотворення, політико-правових ідей завершилось появою загальнонаціонального парламенту лише в 1917 р. Ушанування традицій боротьби за незалежність і соборність України, як відзначається в Указі Президента України П. Порошенка «Про заходи з відзначення 100-річчя подій Української революції 1917–1921 років», передбачає, зокрема, підготовку та публікацію наукових праць з історії українського державотворення та українського вивольного руху, їх популяризації.

Саме такою є і за змістом, і за часом публікації рецензована монографія В. М. Єрмолаєва. У ній досліджено передусім витоки представницької влади на Русі, сеймовий досвід українства у вищих представницьких установах Литви і Польщі, Австрії та Австро-Угорщини, Державній думі царської Росії. Автор послуговується широким колом історичних та історіографічних джерел (літописів, хронік, політико-

правових трактатів, архівних матеріалів тощо), праць видатних істориків держави і права XIX–XX ст., сучасних дослідників. У цьому обширі джерел В. М. Єрмолаєв виокремив і проаналізував витоки вітчизняного політичного представництва і парламентаризму, сформулював оригінальні й обґрунтовані висновки, спростував усталені та спрощені уявлення – про віче на Русі, відсутність представницьких органів у Київській державі, участь українців у сеймах Великого князівства Литовського і Речі Посполитої. Заслужують на увагу, зокрема, обґрунтовані висновки про давньоруське віче як справжній орган феодальної демократії, що обирав і зміщував князів, укладав із ними «ряд», мав необмежену компетенцію в питаннях війни і миру, вирішенні інших загальнодержавних і земських справ, досить усталену процедуру. У Литві і Польщі віча трансформувалися у сеймові установи.

Цікаві сторінки монографії, де йдеться про теоретичне осмислення досвіду і проблем державотворення

¹ Єрмолаєв В. М. Вищі представницькі органи влади в Україні: історія, теорія та практика : монографія / В. М. Єрмолаєв. – Харків : Право, 2017. – 448 с.

в Давньоруській державі – у літописах і перших політико-правових трактатах. Слід погодитись з автором монографії: ця література сприяла поширенню політичних знань, залученню читачів до державного життя, утвердженню моральних і правових норм серед люду. В. М. Єрмолаєв засвідчує, як розпад Київської Русі негативно вплинув на розвиток державницької думки. Її відродження він правомірно пов'язує з публіцистичною літературою другої половини XVI – першої половини XVII ст. – творами С. Оріховського-Роксолана, З. Копистенського, С. Наливайка, Й. Верещинського, їх ідеями зверхності сейму і закону в державі, виборності короля, поділу влади (і це задовго до появи «Духу законів» Ш.Монтеск'є!), сформульованими критеріями добору вищих посадових осіб тощо.

Особливий інтерес у істориків держави і права України викличе розділ рецензованої монографії «Ради часів Гетьманщини». Тут автор, мабуть вперше, так скрупульозно й об'єктивно подає державницьку думку гетьманів, її альтернативний характер, спростував усталені стереотипи з історії козацьких генеральних і старшинських рад, їх роль у державному механізмі Козацької держави. Автор дослідив еволюцію Генеральної ради і Ради старшин, їх склад, компетенцію, усталений порядок роботи, негативну роль царської політики в Україні на їх трансформацію у вищий представницький орган. Досить детально проаналізовані статті «Пактів й конституцій законів та вольностей Війська Запорозького» П. Орлика, які передбачали відновлен-

ня Козацької республіки з парламентсько-гетьманською формою правління, верховенством права, унормовували представництво та процедуру генеральних і старшинських рад.

У розділі 4 «Українське представництво в парламентах Австро-Угорщини та Росії» В. М. Єрмолаєв правомірно наголошує: ліквідація царським урядом Гетьманщини не зупинила розвиток вітчизняними мислителями державницької думки. Її аналіз виявляє парламентську спрямованість розвитку українського конституціоналізму – в «Руській Правді» П. Пестеля, конституційних проектах Г. Андрузького, М. Драгоманова. У них передбачалось скасування самодержавства в Росії, республіканський лад, заснований на принципах народного суверенітету, парламентаризму, демократичних правах і свободах громадян, федералізму. Досить вдало виділено головні здобутки українського представництва в парламентських установах Австро-Угорщини і Росії. Автор переконливо доводить, що новонароджена багатопартійність у Західній і Наддніпрянській частинах України, парламентське спрямування політичних партій кінця XIX – початку XX ст. зумовлювалося назрілими потребами конституційних змін, проблемами конституційного процесу в Австро-Угорщині і його початком з 1905 р. в Росії.

Найбільш повно в монографії відтворена історія становлення вітчизняного парламентаризму в добу національно-визвольних змагань 1917–1920 рр. Надзвичайно цікавим і змістовним аналізом у розділі 5 є теоретична частина, де йдеться про держав-

но-правову думку на початку ХХ ст., – в програмах українських політичних партій, працях І. Франка, М. Грушевського, плідний досвід розвитку теорії правової держави, концепції народно-го представництва. Вивчення автором документальних джерел Української Центральної Ради, праць і спогадів М. Грушевського, В. Винниченка, інших її діячів дозволило йому ґрунтовно дослідити етапи становлення, формування представництва і складу, компетенції, законотворчий процес, законодавчу процедуру першого вітчизняного парламенту. Високий рівень наукового аналізу його діяльності, реальних здобутків і недоліків здійснення державотворення дозволив автору довести: Центральна Рада не стала «класичним парламентом» не лише в силу надзвичайно складних умов (воєнних дій на території України, агресії більшовицької Росії і розпаду громадянської війни) і неможливості проведення загальних виборів, а й внаслідок відрази її провідних діячів до «буржуазного парламенту», їх прихильності до моделі «Республіки Рад».

Сьогодні, через 100 років, величними і значущими видаються державотворчі здобутки першого вітчизняного парламенту – відродження державності і народовладдя, проголошений парламентський шлях розбудови Української Народної Республіки, прийняття її демократичної Конституції. Нам слід пам'ятати й історичні уроки діяльності УЦР, її позитивного і негативного досвіду.

У розділі йдеться й про безплідні спроби П. Скоропадського відродити

Гетьманат, «вільнокозацькі організації і Козацьку раду», в той самий час позбавлених за складом і повноваженнями демократичного змісту. І все ж помітним успіхом на шляху демократизації авторитарного режиму в монографії визнаються закон про вибори до земств та міських дум, законопроект про вибори до Сейму. Автор монографії акцентує увагу на тому, що ідеї народного представництва продовжували жити в середовищі і програмах українських політичних партій, які започаткували Директорію і ставили метою боротьбу за «законну владу в Україні, відповідальну перед парламентом». Сучасні дослідники справедливо вбачають у Конгресі трудового народу передпарламент, перше соборне представництво українського народу. Слідом за західноукраїнськими дослідниками В. М. Єрмолаєв дає високу оцінку парламентському розвитку Західно-Української Народної Республіки, заходам зі здійсненням соборності українських земель, розвитку місцевого самоврядування.

По-сучасному розглядається автором монографії «радянський парламентаризм», започаткований у 1917–1920 рр., що засновувався на принциповому запереченні класичного парламентаризму як «буржуазного», «формального» та «перевагах» системи Рад. У розділі робиться висновок, що ідеолог більшовизму В. Ленін та його послідовники насправді використали цей давній інститут народоправства для утвердження диктатури пролетаріату, а фактично – правлячої партії в Росії та в її національних окраїнах для при-

душення їх державницьких стремлінь і утвердження тоталітарного режиму.

Монографію В. М. Єрмолаєва завершують розлогі «Висновки» про вітчизняну теорію і практику представницької демократії, її витoki і досвід до початку ХХ ст. Система представницької влади в Україні складалась і розвивалась протягом тисячоліть. Рецензоване дослідження цього багатющого державницького досвіду, його теоретичного осмислення і альтернатив моделей державності доводить: саме парламент є дійсним органом народного представництва, а представницьке правління є визначальним для легітимізації і вдосконалення реальної демократії в країні.

Таким чином, монографія В. М. Єрмолаєва «Вищі представницькі органи влади в Україні: історія, теорія та практика» відзначається науковою новизною, актуальністю, в т. ч. з огляду на столітній ювілей першого вітчизняного парламенту. Рецензоване дослідження – вагомий науковий доробок з історії вітчизняного державотворення, органів народного представництва. Таке видання буде цікавим і корисним як для науковців, так і для використання у навчальному процесі.

Рецензент:

О. М. Головка, доктор юридичних наук, професор кафедри загальноюридичних дисциплін Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна